

Romano džaniben

časopis romistických studií | 21. ročník | **2/2014**

Recenze | Anotace | Informace

Anina Ciuciu, Frédéric Veille
Je suis Tzigane et je le reste: Des camps de réfugiés Roms jusqu'à la Sorbonne.
/ Kateřina Turková

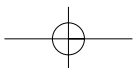
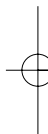
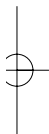
Natalia Gancarz, Dina Karpowicz
Mietek na wojnie. Bachtalo and-o bibachtalipen. / Lada Viková

Andrej Giňa
Pativ – Ještě víme, co je úcta. Vyprávění, úvahy, pohádky. / Eva Danišová

Lukáš Houdek, Radka Patočková a Renata Berkyová (eds.)
Moji milí. Sbírka romské narativní prózy. / Karolína Ryvolová

Norbert Mappes-Niediek
Chudáci Romové, zlí Cikáni. / Renáta Berkyová

Lidia Ostalowska
Farby wodne (Akwarely pro Mengeleho) / Ctibor Nečas

Anina Ciuciu, Frédéric Veille
Je suis Tzigane et je le reste:
Des camps de réfugiés Roms jusqu'à la Sorbonne.
(Jsem Romka a jsem na to hrdá:
Z romských uprchlických táborů na Sorbonnu)

Paris: City Editions 2013, 208 s., ISBN: 978-2-8246-0439-8

Kniha *Je suis Tzigane et je le reste* (Jsem Romka a jsem na to hrdá) s podtitulem *Des camps de réfugiés Roms jusqu'à la Sorbonne* (Z romských uprchlických táborů na Sorbonnu) je společným dílem rumunské Romky Aniny Ciuciu a Frédérica Veille, francouzského novináře a spisovatele, autora několika popularizačních a komerčně úspěšných biografií (mj. autora knihy *Žádám vás o právo zemřít* mladého tetraplegika Vincenta Humberta, která nejen ve Francii rozpoutala velkou diskuzi o právu na eutanazii). Předmluvu ke knize *Je suis Tzigane et je le reste* napsal Damien Draghici (v době, kdy byla kniha publikována, působil jako poradce rumunského premiéra pro romskou problematiku, nyní je poslancem evropského parlamentu), druhou předmluvu vysvětlující vznik knihy pak Frédéric Veille sám.

Anina Ciuciu se narodila v rumunském městě Craiova, vyrůstala v romském ghettu a krátce před započatím školní docházky se s rodiči přestěhovala na místní sídliště mezi rumunské obyvatelstvo. Ve školce i ve škole se stávala terčem posměchu spolužáků, a když navíc v roce 1997 její otec přišel o zaměstnání, rozhodl se opustit Rumunsko a vydat se do Francie, „země lidských práv“. O této možnosti přemýšlel již dlouho, veškeré úspory a sebe se svou rodinou svěřil do rukou převaděčů. Řízením osudu se rodina do Francie nedostala hned napoprvé, strávila ještě několik měsíců v tenkrát jednom z největších romských slumů západní Evropy, na římském předměstí Casilino. Situace nebyla jednoduchá ani ve vysněné Francii, rodina vystřídala několik sociálních bydlení, nakonec před hrozícím vyhoštěním dala přednost životu v obytné dodávce, než se jí díky pomoci zvenčí podařilo svou situaci stabilizovat. Anina i její sestry mohly začít chodit do školy, kde se Anina brzy zařadila mezi premiantky (na prvním stupni dokonce přeskočila jednu třídu), její vynikající školní výsledky a osobní odhodlání ji nakonec zavedly až na magisterské studium práv na pařížské Sorbonně.

Anina v knize vypráví svůj životní příběh, cestu z romského ghetta na okraji rumunského města Craiova až do Paříže, na právnickou fakultu prestižní francouzské univerzity – Sorbonny, cestu z okraje společnosti mezi „elitu“. Skrze poutavý, dojemný a místy dobrodružný příběh autoři zprostředkovávají čtenářům pohled „zevnitř“ nejen na romskou kulturu, ale také na otázku přistěhovalectví, převaděčství, život v chudobě, neustálý boj proti předsudkům a byrokracii.

Kniha je členěna do sedmi kapitol, každá z nich uceleně líčí konkrétní část Aniny životní etapy a průběžně explicitně vysvětluje historický, společenský, politický, případně kulturní kontext líčených událostí. Čtenář tak získává určité povědomí o postavení a životě Romů

v Rumunsku za socialismu, na počátku devadesátých let i v současnosti, výjimečně líčení zasahuje i hlouběji do historie (str. 162). Autoři obvykle podávají jen stručný přehled událostí, zkratkovitost pak může vést k nepřesnostem či věcným chybám (např. na straně str. 21 je příchod Romů z Indie přímo spojen s územím Rumunska a je datován již do roku 800). Více prostoru je věnováno kontextu kulturnímu. Některé události (např. svatba rodičů nebo Aniny starší sestry, úmrtí některého člena rodiny, atp.) přímo vybízejí k osvětlení vybraných romských realit. Autorka se detailně věnuje například popisu romské svatby a celkově otázce postavení romské ženy v rodině, jejím statusům a rolím. Čistotu dívky před svatbou vnímá jako jeden z prvků romské identity. Velký prostor je věnován významu rodiny obecně a vzhledem ke skutečnosti, že je Anina studentkou práva, detailně popisuje i instituci romského soudu *kris* (str. 165–168). Vedle vlastních úvah o povaze a významu práva, hodnotovém systému Romů, se autorka věnuje také otázce vlastní identity a její proměny. K tomuto tématu mj. podotýká: „(...) *Považovala jsem se za Bourgeanku, obyvatelku města Bourg en Bresse, zůstávala jsem Romkou, ale čím dál více jsem se cítila i jako Francouzka* (str. 140). (...) *Romská kultura je s tou francouzskou naprosto slučitelná. Důkazem jsem já: žiju jako Francouzka, ale nezapomínám na své kořeny. Z každé kultury jsem si vzala něco a udělala si z toho vlastní směs. Z romské kultury jsem si zachovala sebeúctu, úctu ke starším a rodinnou soudržnost. Možná to zní namyšleně, ale myslím, že jsem si zachovala jen ty dobré stránky* (...)“ (str. 151).

Kniha Aniny Ciuciu není pouhým vyprávěním příběhu, jejím cílem je zároveň rozpoutat debatu, má do určité míry plnit funkci osvětovou, a to nejen vůči francouzskému (neromskému) čtenáři, ale i vůči čtenáři romskému. Autorčina angažovanost je patrná v celé knize, nejvíce však v jejím závěru, kde otevřeně vyjmenovává a kritizuje stereotypy (negativní i romantizující představy) o Romech a zároveň vysvětluje, co ji vedlo k napsání knihy: „(...) *uznávám, že je možné prezentovat můj úspěch jako něco výjimečného. A jestli to přispěje k tomu, aby si lidé řekli, že Romové mohou být také pracovití a slušní lidé, tak je to dobře. Často se stává, že se proti Romům vede něco, čemu říkám mediální válka. A pokaždé se cítím napadena. Mám pocit, že Romové jsou národní nepřátelé jak ve Francii, tak v Rumunsku. Tak bojuji. Už od gymnázia jsem bojovala tím, že jsem se ke svému romství hlásila a neustále opakovala, že jednoho dne budu studovat právo na univerzitě* (...)“ (str. 216–217). O něco dále se obrací i k romským čtenářům: „*Byla bych ráda, kdyby se o mé cestě k úspěchu a poselství do-slechli i Romové v Rumunsku. Chtěla bych je přesvědčit, že se nemají spokojit s životem, jaký vedou* (...). *Když na sobě pracujeme, můžeme uspět – s trochou štěstí a trochou pomoci*.“ (str. 217)

Kniha *Je suis Tzigane et je le reste* je angažovaná autobiografie, která velmi čtivou formou zprostředkovává lidský příběh a na jeho pozadí popisuje život některých Romů současnosti. Historický, politický i společenský kontext líčí ze subjektivní perspektivy, nejde příliš do hloubky, přesto se ale nedopouští větších kontroverzí. Autoři počítají spíše s neinformovaným čtenářem, čtenáři, který se v problematice orientuje, proto mohou některá místa připadat trochu zdłużhavá. Tyto pasáže však vyrovnává autentická výpověď Aniny, která čtenáři otevírá své nitro a sdílí s ním své pocity křivdy i radosti, otevřeně mluví o příjemných i nepříjemných životních událostech a svými postoji si dokáže čtenáře získat na svou stranu.

Kateřina Turková

Natalia Gancarz, Dina Karpowicz
Mietek na wojnie. Bachtalo and-o bibachtalipen

Tarnow: Muzeum Okręgowe w Tarnowie, 2013, 59 s., ISBN 978-83-62719-88-4

Kniha polských autorek se od běžné knižní produkce pro děti velmi liší. Ač je určena malým dětem a i samotní dětské čtenářské knížky na první pohled (formátem i větším zastoupením obrazového materiálu než textu) i na dotek (obal působí hebké, až sametově) okamžitě identifikují jako knihu „pro děti“, svým obsahem je spíše apelem, mementem. Čtenářům se pomocí dojemného příběhu zprostředkuje především smutná zkušenost, kniha tak rozhodně není pohlázením po duši. Zároveň ale může přinést pro děti důležité poznání: skutečný život není pohádka, za války se mocní lidé k těm jiným, odlišným lidem chovali nespravedlivě, odsoudili nevinné, dělali na nich pokusy, týrali děti hladem ..., proto takovou hrůzu nesmí lidé nikdy více dopustit.

Důležitou otázkou je, pro jak velké děti je tato knížka určena. Svým zpracováním je typickou knihou pro malé čtenáře: více obrázků než textu, velká písmena, aby si děti mohly knihu číst samy. Děti starší devíti let ji určitě budou považovat za knihu pro malé děti, ale přínosná může být i pro starší (mohou ji např. číst rodiče společně s nejmenšími dětmi, ale mohou přizvat i ty starší).

Díky působivému vyprávění malého romského chlapce se dětský čtenář (či posluchač) stává na chvíli (nebo jeden večer) průvodcem malého vězně koncentračního tábora (postupně si znalý čtenář domyslí, že cikánského tábora v Auschwitz II–Birkenau). A už v prvních větách textu bude patrné, že ačkoliv se kniha vztahuje k válečné historii, informace nebudou to hlavní, co si z knihy čtenáři mají odnést. Podstatným bude prožitek, děti se mohou postupně seznámit a oblíbit si hlavního hrdinu, nového kamaráda, malého Mietka:

„Bydlím v táboře. Jmenuji se Mietek, ale říkají mi Bachtalo, to znamená Šťastný. Asi proto, že jsem nejmladší, a tak mne všichni rozmazlují. Mám tři bratry a dvě sestry a jedna ze sester je moje dvojče. Jsme úplně stejní. Ona je také nejmladší, ale i tak je starší než já. Jmenuje se Sára.“ (s. 6)¹ *„Máma říká, že jsme tu několik měsíců, ale to, co bylo před tím, se mi asi jen zdálo. Máma říká, že je to asi z hladu. Tábor je takové místo, kde je strašně moc lidí, kteří vůbec nevypadají jako lidé. Jsou vyčerpaní a strašně vyhublí.“* (s. 8) Za úslovím „máma říká“ / „dospělí říkají“ se obvykle dozvídáme, jak dospělí pomáhají hravému a optimisticky založenému Mietkovi porozumět situaci a neztratit naději na záchranu, a to i přes to, že se spolu s ním musí vyrovnávat s bolestivými ranami, které jim válka přináší: Mietkovi umírají jeho nejbližší (dva starší bratři na tyfus, sestra Sára se stane obětí lékařských experimentů při výzkumu dvojčat). Jméno lékaře Mengeleho se dětský čtenář (pokud se nebude vyptávat rodi-

1 Z polštiny přeložila (jak tuto citaci, tak i následující) autorka recenze za pomoci Z. Kratochvíla.

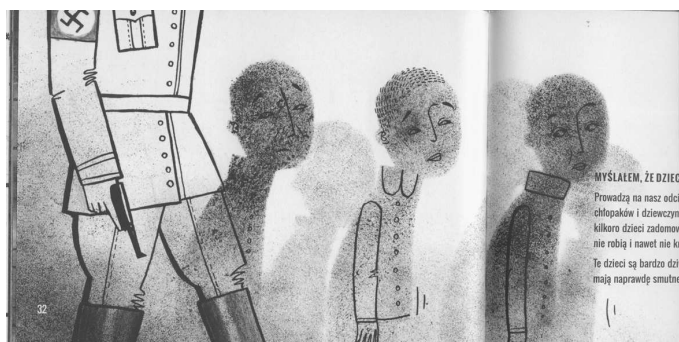
čů) nedozví, ale zažije hrůzu, kterou si prožil malý Mietek coby očítý svědek Mengeleho experimentu, jehož následkem mu sestra-dvojče zemřela.

Celá knížka však není ponurá, místy je i úsměvná, psaná živým a z pohledu dospělých jazykem dítěte: krátké a srozumitelné věty, jaké by dítě mohlo použít, kdyby si psalo svůj deníček. Čtenář sleduje, jak se šikovný a všímavý kluk s velkou touhou po normálním dětství vyrovnává se svou situací, když osobitě dětsky vypráví: „*Bydlíme v dřevěném voze bez kol, kterému se říká barák. Je pravda, že je ohromný, ale bydlí nás tady tolik, že musíme spát po několika na jedné pryčně, jsou nepohodlné, z matrací vylézají štěnice, které nás během spánku hryžou. Nesnáším štěnice.*“ (s. 10) Nebo když popisuje „hru na počítání“, při které se děti z celého tábora snaží schovat tak, aby nebyly započítány jinými počítajícími dětmi. O tom, že je Mietek v „koncentráku“ kvůli svému cikánskému původu, se čtenáři domýšlejí nejprve jen z náznaků: „*Bydlíme s rodiči a vlastně celý den nic neděláme. Strýčkové, kteří si vzali nástroje, nám hráli po cikánsku pro potěšení, ale od doby, co jim Němci přikázali hrát na povel, nás hudba už tolik netěší.*“ (s. 13) Postupně z dalších zmínek vyplývá, že romský původ spojuje všechny v této části tábora, např. když Mietek vypráví, že zde má: „*...kamarády z různých zemí. Z Německa, Rakouska, Čech, Holandska a už ani nevím, odkud ještě. Všichni si rozumíme, protože mezi sebou mluvíme cikánsky.*“ (s. 25) Až ke konci knihy se malý Mietek (a s ním i čtenář) dozvídá odpovědi na své otázky: kdo jsou Árijci (pojem, který Mietek kolem sebe slyší a nerozumí mu) a proč jim Němci nadávají do špindírů? Je to tehdy, když učený a hrdý strýček Anselm z Rakouska malému Mietkovi předává hrdost na své romství, vypráví mu o společném indickém původu, ukazuje mu, že se nemá za svůj původ stydět. Sám však na svou hrdost doplatí svým životem, když si nenechá nadávat od německého dozorce (s. 51-53). V průběhu knihy se mísí naděje i beznaděj, tak jak ji Mietek prožívá. Už na začátku knihy se musí Mietek vyrovnat se zklamáním: přijeli další Romové z Polska, oprávněně se těšil na „patyw“ (tradiční oslavu), následně prožíval obavy spolu se svou rodinou, obavy dospělých, jak oslavu uspořádají, když nic nemají, aby nakonec společně s nimi oplakával všechny, na něž se tolik těšil (babičku, kamarády), protože jim z celého transportu do tábora nikoho nepřivedli. Dozvěděl se jen, že byli všichni odesláni rovnou do plynu. I tuto informaci autorka textu (kterou je mimochodem etnoložka a romistka, ale i spisovatelka, scénáristka a designérka, Natalia Gancarz) předává dětskému čtenáři citlivě, aby ji mohl spolu s malým Mietkem pochopit: „*Máma se rozplakala, jen mne objala a řekla, že nežijí, že je Němci zabili. Ale tomu nerozumím, že Němci zabili najednou tolik lidí.*“ (s. 22) A postupně i vstřebat či odmítnout jako skutečnost, která do dětského světa nepatří: „*Nemohl jsem spát a myslel na to, že se bojím a že to je nespravedlivé. Té noci jsem se stal dospělým, protože dospělí v táboře jsou smutní.*“ (s. 22). Jak děj probíhá, střídají se stále méně často smutné momenty s těmi radostnějšími. Čtenář spolu s Mietkem přeje štěstí vězňům odhodlaným k útěku, raduje se z jejich úspěchu a sleduje, jak jsou ostatní za trest bití, ale navzdory tomu prožívají radost, že se útěk jiným podařil. Ovšem v závěru už z dospělých v táboře číší tolik beznaděje, že je to i na Mietka moc.

Těžko si představit, že si tuto knihu mnoho dětí oblíbí a budou se k ní vracet tak, jako se děti rády k oblíbeným knihám vrací. Přesto je kniha vítanou alternativou pro náročnější rodiče. Stejně jako se dospělí snaží vést své děti k poznání odkazu Anny Frankové² nebo jim kupují dětské knihy dotýkající se v tomto žánru nepatřičných témat, kde jsou ústředními aktéry např. nemoc dítěte a jeho smrt³, může se tato kniha jevit velmi dobrou pomůckou pro zprostředkování základního povědomí o tzv. romském holocaustu (pro něž autorka v závěrečném vysvětlení užívá coby romský název *samudaripen*). A určitě bude tato kniha patřit k těm, které na dítěti nechají nesmazatelné stopy, pomohou

2 Deník Anny Frankové vydalo např. nakladatelství Triáda v Praze v r. 2006.

3 Gaarder, Jostein. 1999. *Jako v zrcadle, jen v bádance*. Praha: Albatros, 139 s.

Ukazka z ilustrací knihy *Mietek na wojne*, s. 32–33.

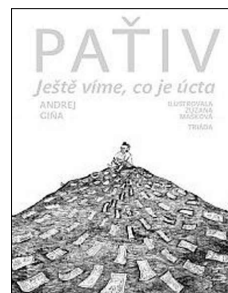
tříbit jeho postoje a odpor k této temné části lidské historie. Pomůže tomu i poslední kapitolka knížky, kdy už Mietekova beznaděj vrcholí. Název kapitolky je „Co s námi bude?“ a Mietek v ní vyjadřuje touhu po jiné realitě: „*Chci, aby se to nikdy nestalo, chci, aby se vrátil sen, ve kterém nebyly dráty, tábor, hlad, štěnice a smrt. Chci, aby žila Sára. Pláčeme, protože už víme jistě, že se odtud nedá odejít. A není to spravedlivé: jedni zabíjejí druhé jen proto, že si myslí, že jsme horší. Přitom nás ani neznají.*“, aby na úplný závěr zazněla jeho první slova jako jeho životní krédo: „*A já se jmenuji Bachtalo, to znamená Šťastný.*“ Tato věta tak vyznívá jako výkřik do tmy, z níž se noří otázky dětských čtenářů: Jak to tedy s Mietkem dopadlo? Pro správnou odpověď slouží v knize následující dvoustrana nazvaná „Informace pro rodiče“. Zde je v několika větách shrnuta historie cikánského tábora od jeho založení, přes fungování až po likvidaci, s dovětkem, že v roce 2011 Polský sněm schválil 2. srpen (v noci z 2. na 3. srpna 1943 byli v plynových komorách vyraženi všichni zbývající vězni „cikánského tábora“ v Auschwitz II–Birkenau) jako Den památky vyhlazení Romů a Sintů. Je ale na rodičích, zda a jak svým dětem otázku po konci zodpoví. Mohou pravdivě říci, že konec v knížce není, že to je knížka s „otevřeným koncem“, ale stejně tak mohou své dítě zasvětit do dějin romského holocaustu a naplánovat společnou pietní návštěvu nějakého koncentračního tábora, kam malému Mietkovi aspoň zajedou zapálit svíčku.

Na závěr věnujme aspoň letmou pozornost výtvarnici, Dianě Kaprowicz, která velice dovedně pomocí jednoduchých černobílých vyobrazení pomáhá malým (ale i dospělým) čtenářům vytvořit si představu života v táboře, jak je vnímán očima dítěte. Přesně vystihuje, že spíše než obličejové velkých lidí a přesný popis tábora dítě vnímá vysoké boty německých dozorců, či naopak bosé nohy vězňů ve sprše, pozornost zaměřuje na zaťaté pěsti či naopak na sepnuté ruce, a na mnoho detailů, předmětů, které nahánějí hrůzu, nebo k nimž se naopak děti utíkají jako ke své naději. Ačkoliv součástí knihy není vyjádření autorek, jaké materiály pro svou knížku prostudovaly, předpokládáme, že jednou z inspirací mohlo být dílo Ceiji Stojky, v jejímž válečném vyprávění, stejně jako i v jejích obrazech, se odráží prožitek dítěte, kterým tehdy byla.⁴ I prostřednictvím obrázků získává čtenář dojem autentické dětské výpovědi, kterou je nutné brát takovou, jaká je, a nebude se tedy ptát po smyslu knihy a tvůrčím záměru autorek.

Věřme, že takto zpracovaná tragická a zoufalá historie bude mít jen a jen pozitivní dopad na čtenáře a že se najde mnoho odhodlaných rodičů, kteří své děti k poznání, a tedy i odmítání jakýchkoliv forem rasismu třeba i pomocí této knihy povedou. A věřme též, že se toto dílko stane inspirací i pro české tvůrce, nebo že se dočká své české adaptace.

Lada Víková

4 Srov. Stojka, Ceija. 2008. *Žijeme ve skrytu. Vyprávění rakouské Romky*. Praha: Argo (ve spolupráci s Romano džaniben).

Andrej Giňa

Paťiv – Ještě víme co je úcta. Vyprávění, úvahy, pohádky.

Uspořádaly a k vydání připravily Karolína Ryvolová a Helena Sadílková.

Praha: Triáda, 2013, 315 s., ISBN 978-80-7474-076-3

Spisovatel Andrej Giňa se mezi Romy těší velké úctě. V Rokycanech, kde žije, je známou osobností i pro majoritní obyvatele. Moc jsem se těšila na výběr z jeho tvorby, protože jsem jeho texty od devadesátých let četla v romských periodikách. Osobně jsme se potkali v prosinci 2013 na autorském čtení v Památníku národního písemnictví v Praze.

Knihu *Paťiv – Ještě víme co je úcta*, kterou vydalo nakladatelství Triáda, jsem četla v česko-romském vydání, a mohla jsem tedy porovnat, jak se podařil překlad z romštiny do češtiny. Romský text byl pro mě zajímavý taky kvůli dialektu, kterým autor píše. Karolína Ryvolová v knize též některá úskalí překladu popisuje.

Karolína Ryvolová je též autorkou úvodních dvanácti stran knihy, které jsou excelentním souhrnem životních, politických i spisovatelských ambicí autora. Napsat v recenzi ještě něco jiného je velmi obtížné, protože autorka neopomněla vůbec nic, co by pro čtenáře mohlo být zajímavé. Zajímavé to bylo i pro mě.

Pan A. Giňa je známý tím, že své texty píše zásadně romsky, protože, jak píše v dopisech Mileně Hübschmannové, nesnášel socialistickou formulku „zařadte se!“. Důraz na romství, úctu k rodičům a ostatním lidem jsou nosnou součástí autorových povídek.

Čtenáři, který není Rom, povídky pana A. Gini přibližují každodenní starosti a radosti obyčejných Romů. Věrně mapují sociální situaci Romů od čtyřicátých let až po současnost. Specifický romský humor pan A. Giňa skvěle popsal v povídce *Ve vlaku*. Při čtení se mi okamžitě vybavují moji známí nebo postavy, o kterých jsem slychala jako malá, a vyprávění mu věřím. V každé vesnici nebo romské osadě žili hudebníci, místní šašci, páry, které byly ostatním pro smích, a podobně. Já sama jsem také vyrostla v prostředí, kde se vyprávělo, vzpomínalo na staré časy, starší nám tak předávali naši romskou kulturu. U pana Gini je tato orální zkušenost cítit v každé povídce. Přenesl vypravěčský styl z romských „paramisa“ i do povídek ze současnosti. Postavy musí být detailně popsány, aby si je čtenář (posluchač) uměl představit. V povídce *Na lavičce* tak autor popisuje tři kamarádky, které se scházejí v parku. Jednou z nich je Beta: „*Malá, silná, osmačtyřicetiletá ženská, nebo spíš baba s břichem jako soudek a s brýlemi jako popelníky.*“ (s. 196) Všechny postavy mají romská jména, která většinou vystihují osobu, o níž se vypráví. Vysoká hubená žena má přezdívku *Hura* – struna. U Romů jsou přezdívky rovnocenné s křestním jménem a nejčastěji jsou dávány lidem už v dětském věku. Můžou být také ironické, komické, ale nejsou nikdy takové, aby urážely. Sám autor má přezdívku „*Andriš – gojar*“, je totiž mezi Romy známý tím, že prodával vepřová střívka na výrobu romského jídla goja.

Těžké válečné období pan Giňa zpracoval v povídce *Jak jsme si museli zbourat vlastní domy*. Myslím, že se s tímto traumatem z dětství vyrovnal až postavením nového vlastního domu – viz další dopis z 12. 4. 1984 Mileně Hübschmannové.

Pravdivě popisuje i Romy, kteří už vyrostli v Čechách, ale po změně politického systému se pohybují na okraji společnosti. Tráví čas v hernách, nemají stálou práci a nemyslí na to, co bude zítra. Autor o tom píše v povídce *Jsmě hloupí, nebo nemocní?* Cituji: „*Odpoledne – jen co otevřeli – se Kašuko vydal do romské banky, jak se tady říká herně. Nikam jínám Romové své peníze nenesí. V herně už bylo plno, u automatů stála fronta.*“ (s. 212)

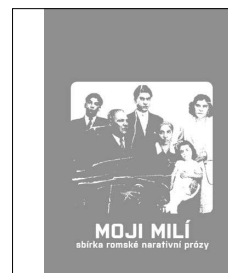
V recenzi A. Scheinostové (*Romano vodí* březen 2014¹) na tuto knihu jsem četla, že dopisy pana Gini Mileně Hübschmannové jsou k textům přidané jako appendix, tedy něco, co není důležité. Já bych naopak doporučila čtenářům, aby si dopisy přečetli. Až z nich je totiž patrné, jak byl a je pan Giňa aktivní a angažovaný. Jak moc mu záleží na tom, aby Romové byli rovnocennými partnery pro majoritní obyvatele. Cení si autorova osobního zápalu v politickém a společenském dění, jeho pracovitosti a skromnosti.

Kniha je napsaná s láskou, s pokorou a bez falešných příkras.

Za sebe bych autorovi chtěla popřát, aby prožil ještě mnoho let společně s rodinou, aby mu sloužilo zdraví, ať má dobré počasí při prodávání zboží a aby jeho knihu četlo mnoho čtenářů.

Eva Danišová

1 Recenze je dostupná na <http://www.romea.cz/cz/romano-vodi/andrej-gina-pativ-jeste-vime-co-je-ucta-recenze-aleny-scheinostove>

Lukáš Houdek, Radka Patočková a Renata Berkyová (eds.)
Moji milí. Sbírka romské narativní prózy.

Praha: Kher, 2015, 106 s.

Za necelé tři roky své existence vydalo online nakladatelství Kher šest knižních publikací, na svých internetových stránkách zveřejnilo desítky jednotlivých povídek a básní a etablovalo se jako autorita na poli romské literatury. Jejich činnost se ubírá dvěma směry. Za prvé podporují nové autory (Ladislav Husák: *Žurka*), respektive nepublikovaná díla (Irena Eliášová: *Listopad*), jež by si jen s obtížemi hledala své vydavatele. Za druhé zveřejňují už dříve otištěné texty zavedenějších autorů, doplněné o nové povídky, nezřídka vzniklé na objednávku nakladatelství, v tematicky laděných povídkových sbírkách (pohádková *Otcův duch*, vzpomínková *Moji milí*). Využívají tak potenciálu internetu jako široce přístupné demokratické platformy, kde se autoři a čtenáři vzájemně (a bezplatně) setkávají.

Přidanou hodnotou posledně jmenovaného počínu je fakt, že se jejím prostřednictvím editoři Lukáš Houdek, Radka Patočková a Renata Berkyová pokusili definovat žánr narativní prózy, vycházející z tradičních romských vyprávění *vakeribena*, a určit jeho parametry. Do teorie romské literatury tím vnášejí nový nástroj, který usnadní přemýšlení o romské tvorbě, a proto je dobré podívat se na jeho definici z trochu větší blízkosti.

V úvodním slově editoři popisují významnou psychohygienickou roli tradičních vyprávění coby důvodu k zasmání i k zamyšlení a rovněž jako matrice pro řešení obtížných životních situací. Postulují dvě polohy této prózy, jak jsou zastoupeny v jejich antologii: jsou to texty věnované blízkým, kteří pro pisatele zosobňují pozitivní individuální i etnický vzor, a potom „krátké příběhy (...) ze současnosti či nedávné minulosti“. První typ textů je výrazně homogenní a charakterizuje ho nezasťraný patos, nostalgie nad mizením starého světa a vlídný nadhled, s nímž autoři vzpomínají na některé výstřednosti svých hrdinů (např. Eva Danišová „Balíky“, Emil Cina „Jedeme k dědovi“ nebo Markéta Šestáková „Kino“). Typickým rysem je subjektivita a motivací je nejen „pocit[...] ohrožení Romů vyvolan[ý] tvrdou asimilační politikou“, ale rovněž touha vytvořit alternativní obraz menšiny pro většinu, a převrátit tak vztah dominantního centra a ovládané periferie. V tomto smyslu mají tyto osobní vzpomínky politický náboj.

Druhý typ textů je výrazně různorodější. Hledat za každou cenu styčné body mezi črtou o listopadové revoluci (Věra Duždová „Má sametová“), historkou o opilecké záměně bytů (Erika Oláhová „Sedmé patro“) a třeba konverzační anekdotou o nevěře (Andrej Giňa „Tři vejce“) se může zdát trochu násilné. Implicitně však tento výběr odhaluje, že s narůstajícím časovým odstupem od idylicky vnímané slovenské domoviny se stále důrazněji prosazuje individuální vklad jednotlivých autorů, jejichž osobitý styl je vzdaluje vypravěčství a naopak přibližuje spisovatelství. Čím jsou zpracovávány události čerstvější, a zvláště pokud v nich autoři byli sami aktéry, tím větší je potřeba stylizace. Věrný popis, který obstojí u dávných příběhů, by neobhájil na první pohled banální obsah, jakým je lovení domácího škůdce (Irena Eliášová „Chytrá myška“).

Přehlídka vzpomínkových vyprávění *Moji milí* je zábavná i tesklivá, sentimentální i krutá, především však čtivá. Krátké útvary nesou pečeť romských kulturních specifik, ať už formou humoru nebo specifickým přístupem k pointě. Výrazně se liší od hlavního literárního proudu, což není nedostatečnost, ale jejich ústřední plus. Juxtapozice dvou typů zařazených textů ukazuje, že za narativní prózu nelze automaticky počítat vše, co má charakter autobiografického nebo sousedského vyprávění. Historky ze současnosti vykazují daleko vyšší úroveň literárnosti a svědčí o postupující individualizaci romských autorů.

Karolína Ryvolová

Norbert Mappes-Niediek **Chudáci Romové, zlí Cikáni.**

Host, 2014. 300 stran, ISBN 978-80-7294-869-7

Norbert Mappes-Niediek je nemecký novinár zaoberajúci sa predovšetkým problematikou juhovýchodnej Európy, publikuje v mnohých nemeckých, rakúskych a holandských periodikách, okrem iného i v prestížnom nemeckom týždenníku *Die Zeit*. Monografia *Chudáci Romové, zlí Cikáni* nie je jeho prvotinou, napísal niekoľko kníh o problematike balkánskych krajín, je však prvou, v ktorej sa explicitne venuje Rómom, a ktorá vznikla na popud zvýšeného ohlasu verejnosti na jeho publikované články o Rómoch. Recenzovaná kniha sa z veľkej miery venuje životným pomerom východoeurópskych Rómov, predsudkom a stereotypom, ktoré sa k nim viažu, ale i fenoménu, ktorý autor sám pomenúva ako „gypsy industry“, u nás známejšieho pod názvom „etnobiznis“.

Zväzok by sme mohli bez väčších zábran zaradiť medzi žurnalistické žánre. Autor nevychádza ani pri knižnom formáte zo svojej pozície novinára, čo dokladá i množstvom konkrétnych príkladov a udalostí čerpaných buď z vlastných skúseností, alebo sekundárnych zdrojov. Reportážny formát je pre čitateľa pútavý a nenudí. Na druhej strane mu nemožno uprieť vecný, triezvy a často analytický pohľad, ktorý neprináša krátkozraké a jednoduché riešenia, ale postupne odhaľuje skutočné príčiny problémov, často spojovaných s prívlastkom „rómsky“. Už samotný názov recenzovanej knihy vyvoláva kontroverzné otázky, ktoré čitateľovi ostatne i predkladá stručný obsah na prebale: „Máme Romy litovať, nebo se před nimi mít na pozoru?“, uvádza hneď prvá veta a ponúka dva extrémne postoje, ktoré spoločnosť voči Rómom zaujíma, a ktoré často v konečnom dôsledku stoja za národnými či medzinárodnými programami. Autor trefne odhaľuje politiku východnej a západnej Európy voči Rómom, ktorá sa, každá svojim spôsobom a optikou, snaží vyriešiť ich nízky sociálny status a začlenenie do spoločnosti. Zatiaľ čo východ vidí problém v správaní a kultúre Rómov, západ viní väčšinou spoločnosť z diskriminácie. Podľa autora však ani jeden z nich nemá pravdu. Problémy Rómov a s Rómami sa nedajú vyriešiť za predpokladu, že budeme hovoriť o tzv. rómskom probléme. Ak sa má niečo zlepšiť, hovorí hneď v úvode Mappes-Niediek, bude nutné tieto problémy správne pomenovať.

V nasledujúcich kapitolách sa tak snaží jednoduchým jazykom zodpovedať, čo je na predsudkoch voči Rómom pravdivé, prečo sa nemôžu dostať z kruhu sociálneho vylúčenia a v čom sú vlastne tak iní. Vyvádza z omylu tých, ktorí veria predstavám o organizovaných migráciách Rómov z Východu smerom na Západ sťahujúcich sa kvôli dômyselnému využívaniu štátnej podpory. Hovorí, že rovnako ako Rómov, tak i etnických Srbov či kosovských Albáncov vedie k migrácii hospodárska situácia ich vlastnej zeme. Polemizuje o tom, čo všetko väčšinová spoločnosť nazýva obchodovaním s ľuďmi, a vysmieva sa nafúknutým predstavám o gangsterských rómskych bandách, ktoré násilne nasadzujú žobrákov do ulíc na Západe, a zároveň

predkladá inú možnosť interpretácie množstva chudobných ľudí prúdiacich žobrať za hranice rodnej vlasti. Na konkrétnych príkladoch dokazuje, že sa často jedná skôr o púhy únik z biedy, než aby sa aktéri nechávali nedobrovoľne vykorisťovať inými. Podobne pristupuje i k ďalším predsudkom a omylom väčšinovej spoločnosti o „rómskej“ kriminalite, nízkej či nulovej inteligencii rómskych detí alebo neschopnosti vymaniť sa z biedy sporením a väčšou snahou. A keď sa v jednu chvíľu zdá, že Rómov obhajuje a za ich spoločenskú i priestorovú segregovanosť kladie vinu majorite, hneď zase v druhú chvíľu sám vnáša otázky, ktoré by napadli opo-
nujúceho čitateľa.

Zaujímavou kapitolou je oddiel venujúci sa úvahám nad Rómami ako národnostnej skupi-
ne. Autor si kladie otázku, či Rómovia vlastne sú národom, alebo len tvoria akúsi spodinu spo-
ločnosti. Do opozície tak stavia etnológov a sociológov, poťažmo „rómskych etnológov“
a „rómskych sociológov“, pričom nie je celkom jasné, či má na mysli ich etnický pôvod alebo
len odborné zameranie. Každopádne sa snaží popísať oba vedecké a názorové prúdy, ktoré
sa teda buď zaoberajú z princípu svojej odbornosti jazykom, zvykmi, dejinami, teda znakmi,
ktoré utvárajú rómsku identitu, alebo sa zameriavajú na otázky sociálneho postavenia, nízkeho
vzdelania či zlého zdravotného stavu. Autor často naznačuje, i priamo hovorí, že Rómovia
vlastne žiadny národ netvoria, ale ani sa ním stať nemôžu, pretože „chudým Romům k tomu
chybí nejen ekonomické a sociální předpoklady, ale především také určité území.“ (s. 207)
V nasledujúcich podkapitolách síce hovorí o spoločnej histórii, predovšetkým z obdobia 2. sv.
vojny, a „romském národním hnutí“, usilujúcim aj o politickú angažovanosť, otázku národa
však autor nečakane zhrňuje do vety: „To všechno z Romů národ, tedy společenství lidí
s vlastní politickou vůlí a samostatným rozdělováním ekonomických statků, ještě nečiní.“
(s. 221) Mappes-Niediek na jednej strane presviedča čitateľa, že rómsky národ je abstraktnou
predstavou, ktorá v skutočnosti neexistuje, na druhej strane predkladá rôzne dôkazy o spo-
ločných rysoch, ktoré jeho teóriu nepodporujú. Sám napríklad uznáva, že existencia spoločné-
ho jazyka, teda rómčiny, je znakom, ktorý podporuje kolektívnu identitu a ktorý ide mimo chu-
dobu. „Romština se svým indickým základem slovní zásoby představuje určitý unikát
a nedovoluje nám tak smést společné kulturní rysy Romů beze všeho ze stolu a prohlásit
Romy za nízkou společenskou vrstvu.“ (s. 205)

Mappes-Niediek ďalej hovorí, že Rómov z východnej a juhovýchodnej Európy spojuje viac
ich vlastná odlišnosť voči Nerómom než pocit súdržnosti, čo dokladá i súhrnné pomenovanie
pre všetkých, ktorí nie sú Rómami. Podľa tvrdenia autora je špecifické a jednotné exonymum
platné pre všetkých Nerómov, ale aj pre takého človeka, ktorý sa sám nechce nazývať Ró-
mom. Žiaľ, v tomto prípade autor neuvádza žiadny konkrétny príklad ani zdroj, z ktorého vy-
chádza. Okrem nesprávne uvedeného termínu pre Neróma *gadža*, v *plurálu gadžové*, chýbajú
autorovi hlbšie znalosti o endonymnom pomenovaní jednotlivých rómskych skupín. Je zrejmé,
že čerpá len z vlastných kusých informácií, pravdepodobne z oblastí Kosova a Srbska, čo
však explicitne neuvádza, a dopúšťa sa tak ešte väčšej a chybnnej paušalizácie. Tú završuje de-
dukciou, že ak pojem *gadža* znamená i „sedliak“, vyjadruje sa tým určitý posmech voči ľuďom
citovo pripútaným k pôde, a tým teda i pocit nadradenosti zo strany kočovníkov. Veľmi ne-
obratne pracuje s otázkou samotnej rómskej identity. Vychádza napríklad z výsledkov sčítania
ľudu, kedy sám priznáva a odhaľuje príčiny nízkeho počtu Rómov, ktorí sa k rómskej národ-
nosti verejne hlásia (napríklad i kvôli vlastnej túžbe byť pre spoločnosť neviditeľní a mať životný
klud), no vzápätí vyvodzuje z nízkeho čísla verejne „priznaných“ Rómov záver, že Rómovia
vlastne Rómami byť nechcú (inak by sa pri súpise predsa k rómskemu pôvodu hlásili). V tejto
kapitole autorovi chýba väčšia znalosť z terénu a širší záber pri kontakte so samotnými Rómami.

Záver knihy sa snaží zodpovedať na prvotnú otázku pozície Rómov v spoločnosti a na prí-
činy ich sociálnej segregácie, a vyúsťuje tak do konštatovania, že „původcem zla nejsou sa-

motní Romové, není jím ani vztah většiny vůči menšině. Je jím především sama většinová společnost.“ (s. 262) Avšak k tomu, aby bolo možné vyriešiť problémy, ktoré sa koniec koncov dotýkajú celej spoločnosti, podľa Mappes-Niedieka nie sú nutné, ani potrebné, programy Európskej únie zamerané na transnacionálnu rómsku menšinu. Tie sú vo svetle potierania chudoby nanajvýš neefektívne a profitujú na nich len tí, ktorí s Rómami na sociálnom dne nemajú prakticky nič spoločné. U väčšiny problémov existujú koncepty a stratégie ako z nich von, avšak „rómsky problém“ riešenie nemá už zo svojej podstaty. Ale pretože sa veľkej časti Rómov týkajú skoro všetky sociálne problémy, ako uvádza autor, sú označovaní za ich príčinu. To, čo je potrebné urobiť, nemá s Rómami v zásade nič spoločné, radšej než dekádu rómskej inklúzie je potrebné vytvoriť desaťročie potierania chudoby. Aj keď ku koncu sám Mappes-Niediek dodáva, že predpokladom pre fungovanie spoločnosti je, že nikto nesmie byť diskriminovaný kvôli farbe pleti alebo pôvodu.

Jedným z plusov monografie ako takej, ktorá môže pôsobiť ako taká „velkoreportáž“ v knižnom šate, je samotný prístup autora, ktorý v sebe nezaprie skúseného novinára a snaží sa byť v čo najväčšej miere objektívny. Pozitívna je jeho snaha o argumentačnú vyváženosť, hoci pre informovanejšieho čitateľa by nemuseli byť poznatky v niektorých statiach, obzvlášť týkajúcich sa historických, etnologických či lingvistických znalostí, dostačujúce. A hoci sú konkrétne príklady z terénu osviežujúce, človek sa veľmi ľahko môže stratiť v tom, o akých Rómoch a z akého európskeho regiónu autor vlastne hovorí. Recenzovaná kniha neprináša revolučné objavy o Rómoch v Európe, ale ponúka možnosť dívať sa na vec inou optikou, čo môže pre čitateľa predstavovať obohacujúci zdroj.

Renata Berkyová

Lidia Ostałowska **Farby wodne**

Wołowice: Wyd. Czarne, 2011, 263 s., 978-83-7536-286-2

(*Akvarely pro Mengeleho*, Praha: nakladatelství P3K, 2014, 221 s., ISBN 978-80-87343-38-8)

Autorka je významnou novinářkou, spisovatelkou a aktivistkou. Narodila se ve Varšavě (1954) a absolvovala polonistiku na Varšavské univerzitě. Po studiích se stala reportérkou týdeníků *ltd.* a *Przyciółka*. Za stanného práva v Polsku ji postihl zákaz publikační činnosti. Spolupracovala se Solidaritou a po roce 1989 se stala novinářkou jednoho z nejprodávanějších polských deníků, *Gazeta Wyborcza*, kde působí dodneška. Založila a je členkou rady dobročinné organizace *ITAKA*.

Hlavní postavy pro svou prozaickou tvorbu si vybírá z komunit, které společnost pro jejich etnické, biologické nebo sociokulturní odlišnosti nesnáší, podezírá a pronásleduje. Vydala knihy *Cygan to Cygan* (2009, 2012), *Farby wodne* (2011), *Bolało jeszcze bardziej* (2012) a *Balanga w transie* (2013). Druhý z uvedených titulů se stal hitem v pravém smyslu toho slova – byl nominován mezi deset nejlepších polských knižních publikací roku a současně obdržel prestižní cenu *Warszawskiej Premiery Literackiej* (2012).

Tento reportážní román, který vyšel koncem loňského roku v českém překladu Lucie Zakopalové, vypráví prostou formou a bez emocí neobvyklý příběh mladé brněnské Židovky Diny Gottliebové, která musela z Mengelova příkazu portrétovat vězně a vězeňkyně osvětimského cikánského tábora.¹ Nikoliv fiktivní, ale skutečná událost je podána na základě široké materiálové báze, čerpající jednak z bohaté bibliografie odborné i beletristické literatury (v té postrádám jedině snad sborník *Die Kinder von Auschwitz-Birkenau* s životopisem záchránkyň portrétů), jednak z přemíry memorátů, publikovaných nebo uložených v audiovizuální či transkribované podobě v *Archiwum Państwowego muzeum w Oświęcimiu-Brzezince* (mezi nimi i vzpomínkových vyprávění Antonína Růžičky-Absolona nebo Františka Janoucha).

Dramatizaci vyprávěného děje by bezesporu prospěl podrobnější popis záchrany portrétů, k čemuž jsou k dispozici (pokud si dobře vzpomínám) zajímavé a dosud nevyužité údaje zejména v obsáhlé svědecké výpovědi Stanisława Krcze.

Z drobnějších nedopatření lze vytknout nesprávně uváděná jména učitele a spisovatele Schoře (správně má být Zhoře, který odhalil Dinino výtvarné nadání), prof. Lichtáka (správně Jana Lichtága, v jehož ateliéru drobné plastiky začala protagonistka studovat a našla tam i krátké útočiště, když musela školu pro neárijský původ opustit), portrétované Céline (správně Pauline Lagrenové, tanečnice a francouzské Sintky, zavlčené v lednu 1944 do Auschwitz-Birkenau a odtud v dubnu do Ravensbrücku), respektive i samotné Diny (jejíž přezdívka

¹ Tématu portrétů a osudu D. Gottliebové se autor recenze odborně věnoval od r. 1990, jeho poslední texty k tématu viz RDž 1-2/2000 a 1/2010 – pozn. red.

a umělecký pseudonym zní v 1. pádě nikoliv Dina, ale Dinah). Podobně je vícekrát chybně uváděn také název údajné brněnské Akademie výtvarných umění (ve skutečnosti Školy uměleckých řemesel).

Přeložený český text se plně shoduje s původním polským; nebyl krácen, ani jinak upravován s výjimkou tří podčarových vysvětlivek, jejichž podstatně větší počet by čtenář s určitostí rád přijal a uvítal. Zcela odlišné mezi oběma vydáními jsou naopak jejich obrazové přílohy: při výběru a sestavení té české se přitom dalo použít dochovaných fotografií Diny z jejího brněnského a francouzského období a rovněž Ewy Krczové jako školačky nebo studentky (tato výtka je ovšem adresována spíše redaktorovi či grafikovi než samotné autorce, popřípadě překladatelce).

Recenzovaný reportážní román Lidie Ostalowské je výjimečnou publikací nejenom z hlediska uměleckého, ale i dokumentárního. Vypráví totiž podmanivým a elegantním způsobem neuvěřitelný životní příběh a současně podává v jeho konturách přesný a faktograficky věrný obraz opomíjeného romského holocaustu (a přispívá tak k udržení tohoto fenoménu v individuální a kolektivní paměti).

Ctibor Nečas